

Afstand tot ouders en verhuisgedrag

Clara H. Mulder¹⁾, Francesca Michielin²⁾ en Jan Latten³⁾

Volwassen kinderen verhuizen niet vaak in de richting van hun ouders. Als ze het doen, is het eerder rondom een eigen relatiebreuk of als ze kinderen krijgen dan bij hoge leeftijd of scheiding van de ouders. Daarnaast is een effect te zien van verweduwing van de moeder, maar niet van de vader.

1. Inleiding

Als kinderen het ouderlijk huis verlaten, kunnen verschillende motieven een rol spelen. Aan het begin van hun zelfstandige levensloop gaan ze studeren, werken of met een partner samenwonen (De Graaf en Loozen, 2006). In deze jongvolwassen fase van het leven wordt de gemiddelde fysieke afstand tussen jongeren en hun ouders allengs groter. Van 18–24-jarigen die verhuizen doet ruim één op de drie dat over een afstand van meer dan 50 kilometer (Feijten en Visser, 2005). Ongeacht leeftijd blijkt dat mensen die een baan vinden en in het zelfde jaar verhuizen, gemiddeld een verhuisafstand afleggen van 55 kilometer (Boelens, 1999). Hoewel men op oudere leeftijd wat minder vaak vanwege een baan verhuist (een kwart van de verhuizingen van jongeren valt samen met een nieuwe baan, tegen 11 procent van de verhuizingen van 35-plussers) betreft het dan wel vaker een verhuizing over lange afstand. Dit geldt sterker naarmate het personen met een hogere opleiding betreft. Van degenen die verhuizen wegens een baan op hbo- of wo-niveau legt ruim een derde een afstand af van meer dan 50 kilometer (Boelens, 1999).

Toch zijn zelfs in het sterk geïndividualiseerde Nederland levenslange sterke banden tussen familieleden zeer gebruikelijk (Komter en Knijn, 2006). Deze banden kunnen zich uiten in frequent contact, maar ook in uitwisseling van zorg en steun tussen familieleden, en dan vooral tussen ouders en kinderen (Knijn en Liefbroer, 2006). Doorgaans zijn het de ouders die zorg en steun bieden, maar wanneer de ouders een hoge leeftijd bereiken kan de zorgrelatie omkeren. Zowel contact als zorg- en steunuitwisseling kunnen beperkt worden door de afstand tussen de woonplaatsen van de familieleden: hoe groter de afstand, des te minder feitelijke uitwisseling er plaatsvindt (Knijn en Liefbroer, 2006).

Het patroon van afstanden tussen woonplaatsen van ouders en kinderen kan daarmee in een vergrijzende samenleving

een belangrijke rol spelen in de mate waarin ouders en kinderen in staat zijn om elkaar daadwerkelijke directe steun te verlenen. Mogelijk spelen afstanden zelfs een rol in de mate waarin ouderen vereenzamen. Inzicht in de mate waarin ouders en kinderen de afstanden tussen hun woonplaatsen onder bepaalde omstandigheden verkleinen of vergroten raakt - in dat perspectief – zelfs beleidsterreinen van zorg en welzijn. Zorg wordt immers voor een groot deel door kinderen verleend. Bijna de helft van de geschatte 3,5 miljoen hulpverleners in 2001 hielpen een of meer ouders of schoonouders die elders woonden. Ze deden dat gemiddeld 13 uur per week gedurende gemiddeld 9 maanden (Timmermans, 2006). In een vergrijzende samenleving is kennis over afstandspatronen en verhuispatronen van ouders en kinderen daarmee essentieel voor adequaat beleid. Het belang van dergelijke kennis zal alleen al toenemen omdat de prognoses van het CBS voorzien dat de omvang van de groep ouderen in de toekomst verdubbelt. Dit geldt voor zowel 65-plussers als hoogbejaarden.

Gezien het grote belang van fysieke afstand tussen ouders en hun kinderen voor zorg- en steunuitwisseling, zou men verwachten dat familieleden die grote waarde hechten aan die uitwisseling neigen naar verkleining van deze afstand. In hoeverre dit ook werkelijk gebeurt, is tot nu toe vooral onderzocht voor de woonplaatskeuze van ouderen. Onderzoek in de Verenigde Staten (Litwak en Longino, 1987; Silverstein, 1995; Rogersson et al., 1997) en Nederland (Van Diepen en Mulder, 2006) heeft inderdaad aannemelijk gemaakt dat ouderen hun verhuisgedrag mede afstemmen op de woonplaatsen van hun kinderen. Uit het Nederlandse onderzoek bleek dat ouderen vooral in de richting van hun kinderen verhuizen als ze kleinkinderen hebben, mogelijk omdat ze voor hun kleinkinderen willen zorgen of contact met ze willen onderhouden. Verhuizingen van ouderen in de richting van hun kinderen in verband met hun eigen behoefte aan zorg, leken minder vaak voor te komen.

Het omgekeerde, verhuizen van volwassen kinderen in de richting van hun ouders, is aanzienlijk minder vaak onderzocht. Ons zijn over dit onderwerp geen andere studies bekend dan die naar terugkeer van jongeren naar het ouderlijk huis (onder andere Schapendonk-Maas, 2001).

Dat er weinig onderzoek bestaat naar kinderen die dichter bij hun ouders gaan wonen, is misschien niet zo vreemd. Men mag immers verwachten dat de jongere generatie in de expansiefase vooral verhuist om redenen die de afstand tot de ouders juist vergroten: huisvesting, huishoudensvorming en –ontbinding, studie en werk zijn verreweg de meest voorkomende verhuismotieven van jongere volwassenen (Mulder, 1993). Bovendien zal, zelfs met steekproeven van vele duizenden respondenten, het aantal verhuizers in de richting van de ouders al gauw te klein zijn voor statistisch onderzoek. Dit staat nog los van het feit dat in bestaande gegevens van steekproefonderzoek meestal geen informatie is opgenomen over de woonplaatsen van de ouders. De uitzondering voor Nederland is de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS; Dykstra et al., 2007), maar ook van dit

¹⁾ Universiteit van Amsterdam, onderzoeksinstituut AMIDSt, Afdeling Geografie, Planologie en Internationale Ontwikkelingsstudies.

²⁾ Ten tijde van haar werk voor dit artikel: Universiteit van Amsterdam, onderzoeksinstituut AMIDSt, Afdeling Geografie, Planologie en Internationale Ontwikkelingsstudies.

³⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek en Universiteit van Amsterdam.

steekproefonderzoek is het aantal respondenten te klein om betrouwbare uitspraken te doen over verhuizingen in de richting van de ouders of bij hen vandaan.

Sinds kort beschikt het CBS over een gegevensbestand waarin voor een groot deel van de Nederlandse bevolking gegevens zijn opgenomen over woonplaatsen van ouders en kinderen, en daarnaast over belangrijke achtergrondkenmerken van henzelf en van hun ouders: het Sociaal Statistisch Bestand (SSB). Daarmee is het mogelijk onderzoek te doen naar de mate waarin en omstandigheden waaronder volwassen kinderen de neiging hebben de afstand tot de woonplaats van hun ouders te verkleinen. In dit artikel doen we verslag van een onderzoek met behulp van deze gegevens. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden binnen de Satelliet Ruimtelijke en Sociale Mobiliteit van het SSB. De vraagstelling luidde: 'In hoeverre hebben persoonlijke situaties en veranderingen daarin die kunnen leiden tot een grotere behoefte aan zorg, zowel van volwassen kinderen als van hun ouders, invloed op de verhuiskans van volwassen kinderen in de richting van de ouders of juist in tegenovergestelde richting?' Dit artikel is deels gebaseerd op een eerder Engelstalig artikel (Michielin en Mulder, 2008).

2. Theoretische achtergrond

Bij een groot deel van de verhuizingen speelt de woonplaats van de ouders vermoedelijk maar een ondergeschikte rol. Vaak zijn er verschillende motieven om al dan niet te verhuizen, die met elkaar kunnen concurreren. De interpretatie van gevonden statistische patronen moet daarom niet alleen worden gezocht in theorieën die iets zeggen over de behoefte aan nabijheid tot de ouders, maar ook in algemene migratietheorieën. Bovendien moet van tevoren worden bedacht dat informatie over persoonlijke leefomstandigheden, zoals beschikbaar in dit onderzoek, slechts een proxy is voor mogelijke verhuismotieven. Zo is onbekend of een verhuizing in de richting van de ouders echt iets te maken heeft met een behoefte aan nabijheid, of eerder met de wens om terug te keren naar een bekende omgeving.

2.1 Afstand tot ouders, broers en zussen

Hoewel een enkeling juist niet te dicht bij familie zal willen wonen, mogen we aannemen dat het merendeel van de volwassenen de aanwezigheid van familie in de buurt waardeert. Men zou daarom verwachten dat de aanwezigheid van ouders in de nabijheid de kans verkleint dat men over lange afstand verhuist (bij de ouders vandaan). Voor de Verenigde Staten heeft Dawkins (2006) inderdaad vastgesteld dat lokale familiebanden de kans op verhuizen uit de buurt verkleinen. Wel moet worden bedacht dat wie dichtbij woont, per definitie bij een verhuizing al gauw verder weg gaat wonen (bodemeffect), terwijl wie al ver weg woont per definitie weinig mogelijkheden heeft om nog verder weg te gaan wonen (plafondeffect). Het effect kan daardoor ook andersom zijn (hoe verder men van de ouders woont, des te kleiner de kans om nog verder weg te gaan wonen). Voor degenen die ver van de ouders wonen zou de woonplaats van de ouders juist een aantrekkingskracht kunnen hebben.

We verwachten dus statistisch een positief effect van de afstand tot de ouders op verhuizen naar hen toe. Dit effect zou versterkt kunnen worden door plafond- en bodemeffekten.

De woonplaats van broers en zussen ten opzichte van de ouders kan ook een rol spelen, maar het is niet meteen duidelijk welke. Enerzijds zou de aanwezigheid van broers en zussen de noodzaak tot verhuizen in de richting van de ouders kunnen verkleinen. Dit zou het geval kunnen zijn als de zorgbehoefte van de ouders een rol speelt in de verhuisbeslissing. Anderzijds zouden broers en zussen die in de buurt van de ouders wonen extra aantrekkingskracht kunnen uitoefenen. Ten slotte zou een clustering van broers en zussen in de buurt van de ouders kunnen duiden op een soort familie waarin men extra waarde hecht aan nabijheid.

Te verwachten valt dat immigranten anders aankijken tegen afstand tot familieleden dan autochtone Nederlanders. Vooral Turken en Marokkanen, maar in iets mindere mate ook Surinamers en Antillianen, hechten meer waarde aan familiesolidariteit dan Nederlanders (Liefbroer en Mulder, 2006). Bovendien wonen deze bevolkingscategorieën vaker geconcentreerd in bepaalde wijken in de grote steden, waardoor de aanwezigheid van familie vaak samenvalt met de nabijheid van andere landgenoten. Ook zijn allochtonen gemiddeld lager opgeleid, en kunnen lager opgeleiden voor een baan vaker in de nabijheid terecht (Boelens, 1999). Dit geldt overigens ook voor laagopgeleide autochtonen. Dit alles zou kunnen betekenen dat genoemde etnische categorieën minder vaak bij hun ouders vandaan verhuizen, en vaker naar hen toe.

2.2 Behoeftte aan steun en contact

De reisafstand is van zeer groot belang voor het onderhouden van regelmatig fysiek contact, en al helemaal voor het bieden van frequente hulp en steun (voor Nederland: De Jong Gierveld en Fokkema, 1998; Knijn en Liefbroer, 2006). Daarom valt te verwachten dat dichtbij wonen extra wordt gewaardeerd door mensen die ouders hebben met een grotere behoefte aan contact of hulp, of door mensen die zelf behoefte hebben aan contact met of hulp van de ouders. Een grotere behoefte aan contact of steun van een van beide generaties zou aanleiding kunnen geven tot meer verhuizingen van volwassen kinderen in de richting van de ouders en minder verhuizingen bij hen vandaan. Als zo'n situatie al wat langer bestaat, zou dit effect beperkt kunnen zijn, omdat een deel van de desbetreffende personen de woonsituatie al heeft aangepast. We verwachten dat een verhuizing vooral vaak plaatsvindt rond een gebeurtenis die een grotere behoefte aan contact of hulp met zich meebrengt, of in een niet al te lange periode daarna.

2.3 De behoeften van de jongere generatie

Vooral onder jongvolwassenen die nog maar pas uit huis zijn gegaan, kan het voorkomen dat onverwachte gebeurtenissen hen terugvoeren naar het ouderlijk huis (Schapendonk-Maas, 2001). Maar ook later in de levensloop kunnen negatieve ervaringen als een verbreking van

huwelijk of samenwonen relatie een belangrijke aanleiding vormen tot een grotere behoefte aan contact met en emotionele ondersteuning door familieleden. Bovendien kan een scheiding leiden tot allerlei praktische problemen, waaronder een acute behoefte aan woonruimte. Dit alles kan ertoe leiden dat mensen direct na de scheiding dicht bij de ouders gaan wonen of zelfs bij hen in huis (Dieleman en Schouw, 1989). Bij scheiding is er een extra reden te verwachten dat het effect vooral direct bij de gebeurtenis zelf zal optreden: scheiding gaat immers per definitie gepaard met een verhuizing van ten minste één van de ex-partners. Toch kan er ook later nog wel een effect optreden. Volgens Feijten en Van Ham (2007) zijn gescheidenen extra geneigd tot verhuizen, zelfs als de verhuizing die direct met de scheiding samenhangt niet wordt meegeteld. Verweduwing brengt ook ingrijpende veranderingen met zich mee en zou, zeker als het jonge verweduwing betreft, tot een soortgelijk effect kunnen leiden. Het effect is echter minder sterk, omdat verweduwden vaker in de echtelijke woning kunnen blijven wonen. Mogelijk zijn ook nooit-gehuwde alleenstaanden meer geneigd om onder bepaalde omstandigheden weer in de richting van de ouders te verhuizen dan personen met een partner. Zij hebben wellicht door het ontbreken van een partner meer behoefte aan contact met familie en hoeven geen rekening te houden met de woonwensen van een partner (die bovendien ook beïnvloed kunnen worden door de afstand tot schoonfamilie).

Ook het hebben van kinderen kan leiden tot een grotere behoefte de ouders in de buurt te hebben: als oppas, of om de ouders en de kinderen de gelegenheid te bieden een goed grootouder-kleinkindcontact op te bouwen. Ook hier valt vooral een effect op verhuisgedrag te verwachten als het om pasgeborenen of zeer jonge kinderen gaat. Dit is niet alleen zo omdat na langere tijd de kans groter is dat de woonsituatie al is aangepast, maar ook omdat mensen met schoolgaande kinderen doorgaans weinig verhuizen (Mulder, 1993).

Dochters hebben meer contact met hun ouders dan zonen, en bovendien heeft hun eigen ouderschap een groter effect op de frequentie van contact met de ouders dan dat van zonen (Kalmijn en Dykstra, 2006). Voor vrouwen kan daarom een sterker positief effect van ouderschap worden verwacht op de kans om dicht bij de ouders te gaan wonen dan voor mannen. De sterkere familiebanden van vrouwen zouden er ook toe kunnen leiden dat vrouwen die scheiden vaker dicht bij de ouders gaan wonen, ook al door hun zwakkere economische situatie en woningmarktpositie (Feijten, 2005). Anderzijds hebben Goldscheider en Goldscheider (1999) voor de Verenigde Staten laten zien dat mannen in het algemeen vaker terugkeren naar het ouderlijk huis dan vrouwen, maar opvallend genoeg juist niet als zij het ouderlijk huis hadden verlaten om te gaan trouwen (dan keerden vrouwen het vaakst terug).

2.4 De behoeften van de ouders

Men zou ook in de richting van de ouders kunnen verhuizen wegens een behoefte van de ouders aan ondersteuning. Verweduwing van een ouder kan leiden tot een grotere behoefte aan hulp van de kinderen (Longino et al., 1991).

Omdat moeders meer contacten onderhouden met hun kinderen dan vaders (Kalmijn en Dykstra, 2006) zou zo'n extra hulpbehoefte van de moeders eerder door de kinderen kunnen worden opgemerkt. Bovendien blijven weduwen doorgaans langer alleen dan weduwnaars. Vrouwen overleven hun mannen niet alleen vaker maar ook langer, en ook hebben weduwnaars sneller een nieuwe partner dan weduwen. Anticipatie van de kinderen hierop zou er mede toe kunnen leiden dat zij eerder verhuizen in de richting van een verweduwd moeder dan in de richting van een verweduwd vader.

Minder duidelijk is welk effect men kan verwachten van een echtscheiding van de ouders. Enerzijds hebben gescheiden ouders misschien ook een extra behoefte aan contact of hulp, anderzijds blijkt uit eerder onderzoek dat gescheiden ouders minder contact met hun kinderen onderhouden dan ouders die bij elkaar zijn gebleven (De Jong Gierveld en Dykstra, 2002). Veel kinderen hebben na een scheiding van hun ouders geen of een slecht contact met de vader: in de cohorten geboren tussen 1940 en 1959 meer dan de helft, in latere geboortecohorten bijna de helft tot ruim een derde. Het contact met een gescheiden moeder is daarentegen voor negen op de tien jongeren redelijk tot goed te noemen (De Graaf, 2007). Het is daarom te verwachten dat kinderen eerder in de richting van hun gescheiden moeder zullen verhuizen dan in de richting van hun gescheiden vader. Verder zou de leeftijd van de ouders een rol kunnen spelen: hoe ouder zij zijn, des te groter hun behoefte aan zorg zal zijn, en daardoor des te groter de kans dat de kinderen in hun richting verhuizen (en des te kleiner de kans dat ze bij hen vandaan verhuizen).

2.5 Andere achtergrondkenmerken die van invloed zijn op verhuisgedrag

Paren met kinderen verhuizen minder vaak dan paren zonder kinderen en alleenstaanden (Mulder, 1993). Het gaan samenwonen met een partner leidt uiteraard wel vaak tot een verhuizing, soms van een, soms van beide partners, en vooral over korte afstand. Als er wel een verhuizing over lange afstand plaatsvindt, gebeurt dat waarschijnlijk eerder omdat de partners ver van elkaar woonden dan omdat men dicht bij een van de ouderparen wilde gaan wonen.

Vrouwen verhuizen bij de vorming van een nieuwe samenwonen relatie vaker over lange afstand dan mannen (Mulder en Wagner, 1993). Over het algemeen wordt echter weinig verschil in verhuiskansen gevonden tussen mannen en vrouwen. Toch houden we in deze analyses rekening met geslacht, vooral wegens het eerder beschreven verschil in contacten met de ouders tussen dochters en zonen. In verhuisonderzoek wordt wel stevast een leeftijdseffect gevonden: vanaf ongeveer 20 jaar neemt de verhuiskans sterk af, al is het negatieve leeftijdseffect minder sterk op hogere leeftijden (zie bijvoorbeeld Rogers, 1988).

Verder is het van belang om rekening te houden met de woontijd op een bepaald adres. Over het algemeen neemt de verhuiskans af naarmate men langer op een adres woont, maar voor recent verhuisden zou die verhuiskans

ook gering kunnen zijn: elke verhuizing kost immers geld en moeite, waardoor pas verhuisden wellicht minder snel opnieuw verhuizen. Hierbij moet worden opgemerkt dat het gebruik van registergegevens ertoe kan leiden dat niet alle elkaar snel opvolgende verhuizingen worden waargenomen: mogelijk nemen sommige mensen die slechts gedurende korte tijd ergens wonen niet de moeite hun verhuizing bij de gemeente te melden.

Ook eigenwoningbezit is van belang. Huiseigenaren verhuizen aanzienlijk minder vaak dan huurders, zowel over korte afstand (Helderman et al., 2004) als over lange afstand (Helderman et al., 2006). Daarnaast kan de stedelijkheid van de woonplaats een rol spelen. Woningen in verstedelijkte gebieden zijn vaak kleiner, waardoor een verhuizing om woonredenen, bijvoorbeeld als er gezinsvorming heeft plaatsgevonden en men andere criteria voor een geschikte woonomgeving krijgt, waarschijnlijker is. Bovendien zijn bewoners van grote steden vaker ooit vanuit het ouderlijk huis voor opleiding of werk naar die steden verhuisd. Voor hen fungeert het wonen in de stad vaak als een roltrap voor het verwerven van voldoende kennis en ander menselijk kapitaal (Latten et al., 2006). Dit beeld wordt ondersteund door de bevinding van Mulder en Kalmijn (2006) dat bewoners van sterk verstedelijkte gebieden gemiddeld verder van hun ouders wonen dan bewoners van minder stedelijke gebieden. Dit kan betekenen dat zij een grotere kans hebben om in de richting van hun ouders te verhuizen. Na correctie voor afstand kan het echter ook betekenen dat zij meer verhuiscervaring hebben en daardoor meer geneigd zijn nog eens voor werk te verhuizen (mogelijk weer verder bij de ouders vandaan).

Zowel het verwerven van kennis als het bezit ervan dragen bij aan hogere verhuiskansen. Hoog opgeleiden verhuizen aanzienlijk vaker over lange afstand dan laag opgeleiden (Mulder, 1993). Zij hebben specialistischer kennis en voor hun baan zijn ze vaker afhankelijk van specifieke werkgevers die geconcentreerd zijn in bepaalde gebieden. Helaas is in de gebruikte gegevens geen informatie over opleiding beschikbaar. Wel zijn gegevens beschikbaar over inkomsten. Het opleidingseffect zou zichtbaar kunnen zijn in de inkomsten, omdat een hoger opleidingsniveau samenhangt met hogere inkomsten. Deze samenhang bestaat ondanks het feit dat het effect van inkomen U-vormig is in studies waarin wel voor opleidingsniveau wordt gecorrigeerd (bijvoorbeeld Mulder, 1993).

3. Gegevens en methode

We maken gebruik van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (AI en Bakker, 2000; Bakker, 2006), en wel van de gegevens over de periode 1999–2003 uit de Satelliet Ruimtelijke en Sociale Mobiliteit. Voor elke ingezetene van Nederland bevat dit bestand gegevens uit officiële registers. Voor dit onderzoek maken we gebruik van informatie over persoonskenmerken (geslacht, burgerlijke staat, leeftijd, arbeidsmarktpositie; individuele inkomsten uit loon, winst, uitkering vóór belasting) en huishoudens- en woningkenmerken (huishoudens-type, leeftijd van het jongste en oudste kind, eigendomssitu-

atie en locatie van de woning) per september van elk kalenderjaar. Bovendien gebruiken we de informatie over ouder-kindrelaties uit het Ouder-Kindbestand, dat deel uitmaakt van het SSB (Prins, 2006). Helaas bevat het SSB op dit moment nog geen opleidingsgegevens. Het bevat ook geen informatie over verhuismotieven, behoefte aan contact en hulp, feitelijke contacten en hulp, of informatie over het verleden vóór 1999 van de personen. In dit opzicht is het SSB dus in het nadeel ten opzichte van het NKPS (Dykstra et al., 2007). Het grote voordeel van het bestand is echter dat de meeste gegevens integraal (voor iedere Nederlander) beschikbaar zijn. Hierdoor is er geen kleine-aantallenprobleem. Bij analyses met behulp van het NKPS bleek dit probleem wel op te treden.

In de analyses richten we ons op verhuizingen tussen september 2002 en september 2003, afgeleid uit verschillen in adres tussen deze twee momenten. De onderzoekspopulatie bestaat uit individuen die in 2002 niet bij hun ouders in huis woonden, tussen 20 en 50 jaar oud waren, de gehele periode 1999–2003 in Nederland woonden, voor wie met behulp van het Ouder-Kindbestand een koppeling kon worden gelegd met ten minste één ouder en van wie ten minste één van de ouders in 2002 en 2003 in Nederland woonde. Dit betreft circa 4,63 miljoen personen.

De afstand tot de ouders, en ook de afstand van de verhuizing, is afgeleid van de coördinaten van de middelpunten van de woonbuurten en is gemeten als het aantal kilometers in vogelvlucht. Als de afstand tot de vader verschilde van die tot de moeder, is de afstand tot de moeder gebruikt. Voor degenen met gescheiden ouders is in een aparte beschrijvende analyse aandacht besteed aan de afstand tot de vader versus die tot de moeder.

We maken onderscheid tussen drie typen verhuizingen: verhuizingen over korte afstand (korter dan 10 kilometer), verhuizingen over ten minste 10 kilometer bij de ouders vandaan en verhuizingen over ten minste 10 kilometer in de richting van de ouders.

Als zowel de persoon zelf als de ouders verhuisden, is de richting vastgesteld aan de hand van de afstand in 2003 versus de afstand in 2002. Als alleen de ouders verhuisden, is de afstand tot de ouders in 2003 genomen, ervan uitgaand dat de verhuisplannen van de ouders in 2002 al bekend waren bij de kinderen. Als men in dezelfde buurt woonde als de ouders, is de afstand tot de ouders op 0,01 km gezet.

De afstand tot de ouders is in de analyses opgenomen na logaritmische transformatie, om recht te doen aan de scheve verdeling van de afstanden (er komen veel korte afstanden voor en slechts weinig lange). In de analyses zijn verder verklarende variabelen opgenomen die betrekking hebben op de situatie van de persoon en zijn of haar huishouden in 2002, het optreden van persoonlijke gebeurtenissen tussen 2002 en 2003 die mogelijk een verhuizing impliceren of er in de tijd ongeveer mee samenvallen, en het optreden van gebeurtenissen tussen 1999 en 2002 die mogelijk een recente verandering in contactbehoefte hebben veroorzaakt. Een overzicht van de gebruikte onafhankelijke variabelen is te vinden in *staat 1*.

Staat 1
Onafhankelijke variabelen die van invloed kunnen zijn op het verhuisgedrag van de kinderen (N=4628155)

	%
Afstand	
<i>Locatie broers / zussen</i>	
Geen broers / zussen	6,15
Ten minste één broer / zus woont dichtbij ouders (<10 km)	73,11
Alle broers / zussen wonen ver van ouders vandaan	19,64
Heeft broers / zussen, locatie onbekend	1,10
In het buitenland geboren	5,10
Huishoudensgebeurtenissen 2002–2003	
<i>Scheiding</i>	0,97
<i>Uit elkaar gegaan</i>	1,65
<i>Direct getrouwd</i>	0,56
<i>Getrouwd na samenwonen</i>	1,71
<i>Is gaan samenwonen</i>	2,93
<i>Kind gekregen</i>	6,09
Huishoudenssituaties geassocieerd met behoefte aan steun 2002–2003	
<i>Huishoudenssituatie</i>	
Alleenstaand	19,20
Gehuwd of geregistreerd partnerschap	56,30
Ongehuwd samenwonen	19,64
Gescheiden, zonder partner	4,50
Verweduwd, zonder partner	0,36
<i>Aanwezigheid kinderen</i>	
Geen kinderen	44,11
Geboorte 1999–2002	16,94
Oudere kinderen	38,95
Behoeften oudere generatie	
<i>Huishoudenssituatie ouders</i>	
Ouders bij elkaar	59,61
Ouders gescheiden 1999–2002	4,20
Ouders gescheiden voor 1999	7,63
Moeder verweduwd 1999–2002	3,72
Moeder weduwe voor 1999	16,38
Vader verweduwd 1999–2002	1,31
Vader weduwnaar voor 1999	3,30
Anders zonder partner	3,84
Controlevariabelen	
<i>Vrouw</i>	51,46
<i>Positie op arbeidsmarkt</i>	
Werknemer	73,85
Zelfstandig	6,60
Studerend	7,99
Uitkering	3,26
Inactief	8,29
<i>Inkomsten (euro per jaar)</i>	
minder dan 8606	25,00
8606 tot 18152	25,00
18152 tot 26568	25,00
26568 tot 35238	25,00
<i>Huiseigenaar</i>	62,55
<i>Recent verhuisd</i>	22,24
<i>Urbanisatiegraad (adressen per km²)</i>	
minder dan 500	18,74
500 tot 1000	19,39
1000 tot 1500	19,54
1500 tot 2500	21,94
2500 of meer	20,39
	gemiddelde
<i>Logaritme van de afstand</i>	1,21
<i>Leeftijd</i>	35,97
<i>Leeftijd ouders</i>	63,80
	standaarddeviatie
<i>Logaritme van de afstand</i>	2,80
<i>Leeftijd</i>	7,79
<i>Leeftijd ouders</i>	10,03

De analyse is uitgevoerd met behulp van multinomiale logistische regressie. Deze techniek is geschikt voor een nominale afhankelijke variabele met meer dan twee categorieën. De coëfficiënten in de eerste drie kolommen van staat 2 kunnen worden gelezen als effecten op de logaritme van de kansverhouding om te verhuizen over korte afstand, van de ouders vandaan en in de richting van de ouders, steeds ten opzichte van niet verhuizen (kansverhouding: kans op een bepaald type verhuizing gedeeld door kans op niet verhuizen). Neemt men de exponent van de coëfficiënt, dan krijgt

men het effect op de kansverhouding zelf (als verhoudingsgetal). Positieve coëfficiënten staan voor een vergroterend effect op de verhuiskans, negatieve voor een verkleinend effect. Significanties zijn strikt genomen niet gedefinieerd, omdat de gegevens niet uit een steekproef afkomstig zijn maar uit een volledige populatie. We rapporteren ze toch, omdat men ook kan redeneren dat de gegevens een momentopname zijn, afkomstig uit een theoretisch veel grotere populatie van vele meetmomenten. De significanties in de eerste drie kolommen hebben betrekking op het verschil met niet verhuizen. De laatste kolom geeft de significantie weer van het verschil tussen het effect op de kans op een verhuizing in de richting van de ouders en het effect op de kans op een verhuizing bij hen vandaan.

De analyses zijn uitgevoerd op persoonsniveau en niet op niveau van het huishouden. Er is geen rekening gehouden met het feit dat samenwonenden ook schoonouders hebben. In de praktijk kan het gebeuren dat men de fysieke afstand tot het ene ouderpaar vergroot maar tot het andere ouderpaar verkleint.

4. Bevindingen

4.1 Afstand, broers en zussen, immigranten

Het aandeel dat tussen 2002 en 2003 niet verhuisde bedraagt 90 procent, dat over korte afstand verhuisde 8 procent, dat in de richting van de ouders verhuisde ruim 1 procent en dat van de ouders vandaan verhuisde eveneens ruim 1 procent. Het aandeel van de laatste twee verhuizingen lijkt weinig, maar in absolute aantallen betreft het meer dan 50 duizend verhuizingen in de richting van de ouders en een overeenkomstig aantal bij de ouders vandaan.

Als men verder weg woont van de ouders, heeft men zoals verwacht een kleinere kans bij de ouders vandaan te verhuizen en een grotere kans in hun richting te verhuizen. Het effect van de afstand van broers en zussen tot de ouders is meer in overeenstemming met de gedachte dat broers en zussen een extra aantrekkingskracht uitoefenen dan met de gedachte dat de aanwezigheid van een broer of zus in de buurt van de ouders de noodzaak tot verhuizen in hun richting beperkt: als ten minste één broer of zus dichtbij de ouders woont, is de kans kleiner dat men verder weg gaat wonen en is men meer geneigd in de richting van de ouders te verhuizen dan als men geen broers of zussen heeft. Als alle broers en zussen ver weg wonen, is de kans op een verhuizing bij de ouders vandaan echter extra groot. Zoals verwacht verhuizen immigranten vaker in de richting van hun ouders, maar er is geen effect op verhuizen bij hen vandaan.

4.2 Relaties en kinderen

Nieuwe relaties en het verbreken van een relatie leiden tot een sterk verhoogde verhuiskans. Echtscheiding leidt volgens het model tot een 11 keer (de exponent van 2,4024) grotere kansverhouding om te verhuizen op korte afstand,

een 7 keer grotere kansverhouding om te verhuizen van de ouders vandaan, en een 16 keer grotere kansverhouding om in hun richting te verhuizen (*staat 2*). Echtscheiding heeft dus ook een sterk effect op de richting van de verhuizing: aanzienlijk vaker naar de ouders toe dan bij hen vandaan. Dit is ook te zien in *grafiek 1*. In deze grafiek zijn van hypothetische personen in verschillende huishoudenssituaties, die op alle andere kenmerken tot de referentiecategorie behoren of gemiddeld scoren, de geschatte kansen weergegeven om in de richting van de ouders of juist bij hen vandaan te verhuizen ten opzichte van een nooit-gehuwde alleenstaande die geen relatiegebeurtenis meemaakt. Daarnaast is in *grafiek 2* de verhouding weergegeven tussen de kans op verhuizen in de richting van de ouders en de kans op verhuizen bij hen vandaan.

Als iemand gaat samenwonen of direct trouwt zonder te hebben samengewoond, geldt het omgekeerde als voor scheiding: er is een positief effect op alle verhuizingen, maar de kans dat men dan verder van de ouders af gaat wonen is extra groot. Trouwen na eerst ongehuwd te hebben samengewoond, heeft opvallend genoeg wél een groter positief effect op verhuizen in de richting van de ouders dan op verhuizen bij hen vandaan. Samenwonende paren trouwen in Nederland nogal eens in samenhang met een kindwens of zwangerschap. Een verhuizing rondom het huwelijk zou dan ook met toekomstige gezinsuitbreiding te maken kunnen hebben. In dat geval zien we hier mogelijk een anticipatie-effect: de pasgehuwden verhuizen wellicht alvast in de richting van ouders om die dichterbij te hebben als het kind is geboren.

Staat 2

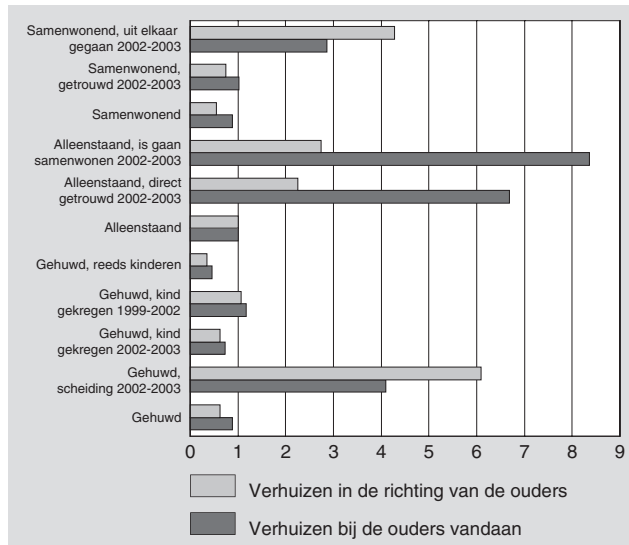
Multinominale regressie van verhuizen over korte afstand, verhuizen bij de ouders vandaan en verhuizen in de richting van de ouders
(referentiegroep = niet verhuizen)

	Verhuizing over korte afstand	Verhuizing bij ouders vandaan	Verhuizing in de richting van ouders	Verskil ¹⁾
Afstand				
<i>Logaritm van de afstand</i>	0,0058**	-0,0470**	0,8605**	++
<i>Locatie broers / zussen (ref. geen broers / zussen)</i>				
Tenminste één broer / zus woont dichtbij ouders (<10 km)	0,0605**	-0,0513*	0,0872**	++
Alle broers / zussen wonen ver van ouders vandaan	0,0528**	0,2955**	-0,1072**	-**
Heeft broers / zussen, locatie onbekend	0,0108**	0,1285*	-0,0878	-**
<i>In het buitenland geboren (ref. niet)</i>	0,0446**	-0,0125	0,0703*	+
Huishoudensgebeurtenissen 2002–2003				
<i>Scheiding (ref. niet)</i>	2,4024**	2,0223**	2,7547**	++
<i>Uit elkaar gegaan (ref. niet)</i>	1,6488**	1,4146**	2,3238**	++
<i>Direct getrouwd (ref. niet)</i>	1,3875**	2,1229**	1,0336**	-**
<i>Getrouwd na samenwonen (ref. niet)</i>	0,2203**	0,1654**	0,3633**	++
<i>Is gaan samenwonen (ref. niet)</i>	1,8036**	2,4592**	1,3493**	-**
<i>Kind gekregen (ref. niet)</i>	-0,0467**	-0,1926**	-0,0145	++
Huishoudenssituaties geassocieerd met behoefte aan steun 2002–2003				
<i>Huishoudenssituatie (ref. ongehuwd alleenstaand)</i>				
Gehuwd	-0,0269**	-0,1211**	-0,4571**	-**
Ongehuwd samenwonen	-0,0445**	-0,1298**	-0,6264**	-**
Gescheiden, zonder partner	0,4588**	0,5617**	0,5000**	-
Verweduwd, zonder partner	0,1484**	0,3273**	0,2382	-
<i>Aanwezigheid kinderen (ref. geen kinderen)</i>				
Geboorte 1999–2002	0,1655**	0,2953**	0,5410**	++
Oudere kinderen	-0,2242**	-0,6741**	-0,5918**	+
Behoeften oudere generatie				
<i>Huishoudenssituatie ouders (ref. ouders bij elkaar)</i>				
Ouders gescheiden 1999–2002	0,1129**	0,3053**	-0,0334	-**
Ouders gescheiden voor 1999	0,1108**	0,2371**	0,0561**	-**
Moeder verweduwd 1999–2002	0,0548**	-0,0268	0,1684**	++
Moeder weduwe voor 1999	0,0407**	0,0118	0,0936**	+
Vader verweduwd 1999–2002	0,0598*	0,1098	0,0398	-
Vader weduwnaar voor 1999	0,0664**	0,0677	-0,0817	-*
Anders zonder partner	0,1019**	0,2413**	-0,0085	-**
<i>Leeftijd ouders</i>	-0,0068**	-0,0035**	-0,0189**	-**
Controlevariabelen				
<i>Vrouw (ref. man)</i>	-0,0736**	0,0335*	-0,1098**	-**
<i>Leeftijd</i>	-0,1225**	-0,0718**	-0,1360**	-**
<i>Leeftijd in het kwadraat</i>	0,0009**	0,0002*	0,0009**	++
<i>Positie op arbeidsmarkt (ref. werknemer)</i>				
Zelfstandig	0,0369**	-0,1688**	-0,0711*	+
Studerend	-0,0111	0,0566*	0,0143	-
Uitkering	-0,2500**	0,1153**	-0,2921**	-**
Inactief	-0,0801**	0,2204**	0,2347**	+
<i>Inkomen (ref. laag inkomen)</i>				
Middellaag inkomen	-0,0684**	-0,2249**	-0,2047**	+
Middelhoog inkomen	-0,0939**	-0,1272**	-0,2812**	-**
Hoog inkomen	-0,0737**	0,1697**	-0,2507**	-**
<i>Huiseigenaar (ref. huurder)</i>	-0,3022**	-0,2637**	-0,1950**	++
<i>Recent verhuisd (ref. niet)</i>	-0,0918**	-0,2779**	-0,4333**	-**
<i>Urbanisatiegraad (ref. minder dan 500 adressen per km²)</i>				
500 tot 1000	0,1572**	0,0690**	-0,0148	-*
1000 tot 1500	0,2331**	0,1760**	-0,0541*	-**
1500 tot 2500	0,3231**	0,2165**	-0,0678**	-**
2500 of meer	0,4178**	0,2041**	-0,2681**	-**
<i>Constante</i>	0,8004**	-1,9973**	-1,6073**	+
N = 4628155				
Log likelihood = -1566475				
Pseudo R ² = 0,1397				

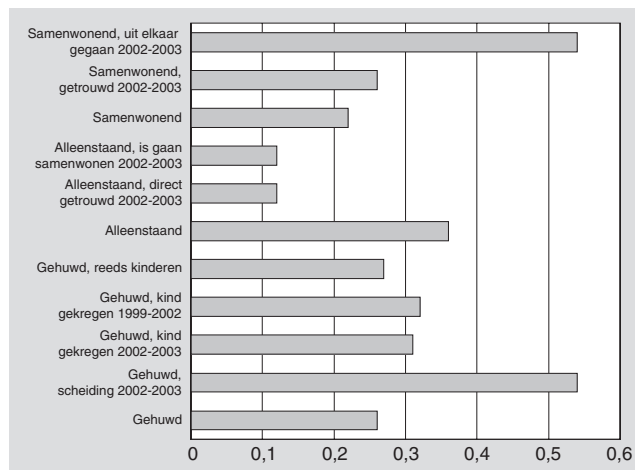
¹⁾ Deze kolom toont het teken en het significantieniveau van de parameters voor verhuizen in de richting van de ouders met verhuizen bij hen vandaan als referentiecategorie.

** p<0,001; * p<0,01

1. Relatieve kans op verhuizen van kind bij de ouders vandaan en in de richting van de ouders ten opzichte van ongehuwde alleenstaanden

2. Kans op verhuizen van kind in de richting van de ouders gedeeld door de kans op verhuizen bij de ouders vandaan

Het effect van verweduwing kon niet worden onderzocht: zelfs in een populatie van ruim 4,3 miljoen mensen waren er in één jaar tijd te weinig verweduwingen bij de jongere generatie om betrouwbare uitspraken te doen over de effecten op verhuiskansen.

Zoals verwacht is het effect van huishoudenssituatie aanzienlijk minder groot dan de effecten van het optreden van een levensgebeurtenis. Samenwonenden en gehuwden die geen kinderen hebben gekregen, verhuizen aanzienlijk minder vaak dan nooit-gehuwde alleenstaanden. Vooral verhuizingen in de richting van de ouders komen minder vaak voor. Gescheidenen verhuizen inderdaad aanzienlijk vaker dan mensen in andere huishoudenssituaties. Ook verweduwd verhuizen tamelijk vaak. Het effect van al enige tijd gescheiden of verweduwd zijn op verhuizingen in de richting van de ouders is ongeveer gelijk aan het effect op verhuizingen bij hen vandaan, in vergelijking met nooit-gehuwde alleenstaanden. Oftewel, voor alle drie categorieën alleenstaanden geldt dat ze bij een verhuizing over meer dan 10 kilometer afstand dat vaker in de richting van de ouders doen (in vergelijking tot bij hen vandaan) dan iemand met een partner. Het lijkt er dus op dat mensen zonder partner in hun verhuisgedrag inderdaad meer rekening houden met de woonplaats van hun ouders dan mensen met partner.

De geboorte van een kind in de periode 2002–2003 leidt over het geheel genomen tot een kleinere verhuiskans. In de periode rond een geboorte verhuizen mensen niet graag. Het leidt vooral tot minder verhuizingen bij de ouders vandaan. Het hebben van een jong kind (1–3 jaar oud) leidt juist wel tot meer verhuizingen dan het niet hebben van kinderen, en wel, zoals verwacht, vaker tot verhuizingen in de richting van de ouders dan tot verhuizingen bij de ouders vandaan. Blijkbaar wachten sommigen met een verkleining van de afstand tot het kind iets ouder is.

Staat 3

Multinomiale regressie van verhuizen over korte afstand, verhuizen bij de ouders vandaan en verhuizen in de richting van de ouders (referentiegroep = niet verhuizen): interactie van huishoudensvariabelen met geslacht (vrouw)

	Verhuizing over korte afstand	Verhuizing bij ouders vandaan	Verhuizing in de richting van ouders	Verschil ¹⁾
<i>Scheiding (ref. niet)</i>	0,3449**	0,2066*	0,2597**	+
<i>Uit elkaar gegaan (ref. niet)</i>	0,5061**	0,4278**	0,5491**	+
<i>Direct getrouwd (ref. niet)</i>	0,2336**	0,5537**	0,2069*	-**
<i>Getrouwd na samenwonen (ref. niet)</i>	-0,0291	0,0828	-0,101	-
<i>Is gaan samenwonen (ref. niet)</i>	0,3191**	0,4755**	0,2932**	-**
<i>Kind gekregen (ref. niet)</i>	-0,0345	-0,1558**	-0,0303	+
<i>Huishoudenssituatie (ref. ongehuwd alleenstaand)</i>				
Gehuwd	-0,0669**	-0,2666**	-0,2382**	+
Ongehuwd samenwonend	-0,0504**	-0,1341**	-0,1662**	-
Gescheiden, zonder partner	-0,2824**	-0,1967**	-0,4481**	-**
Verweduwd, zonder partner	-0,151	-0,4579*	0,0342	+
<i>Aanwezigheid kinderen (ref. geen kinderen)</i>				
Geboorte 1999–2002	-0,0288	-0,0375	0,1824**	+**
Oudere kinderen	-0,1089**	-0,1219**	-0,2919**	-**

¹⁾ Deze kolom toont het teken en het significantieniveau van de parameters voor ten opzichte van verhuizen bij de ouders vandaan. verhuizen in de richting van de ouders
Parameters van een model waarin ook de effecten van het model in staat 2 zijn opgenomen

** p<0,001; * p<0,01

Staat 4
Bestemming van verhuizingen naar verandering in afstand tot moeders en vaders van verhuisden met gescheiden ouders die beiden in Nederland wonen

	%
Verhuizing in de richting van alleen de moeder	9,1
Verhuizing in de richting van alleen de vader	6,1
Verhuizing in de richting van beiden	8,2
Verhuizing bij ouders vandaan of over korte afstand	76,6
	abs. = 100%
Totaal	58 225

4.3. Verschillen tussen mannen en vrouwen

Ook is nagegaan of de effecten van relatievorming en –ontbinding en huishoudenssituatie verschillen tussen mannen en vrouwen (staat 3). Een beëindiging van huwelijk of samenwonenrelatie leidt tot meer verhuizingen van vrouwen dan van mannen (de coëfficiënten van het interactie-effect zijn positief en significant). Voor de richting lijkt het echter niet uit te maken: het extra effect van een scheiding bij vrouwen op verhuizen in de richting van de ouders blijkt niet significant te verschillen van dat op verhuizen bij de ouders vandaan.

Het effect van al gescheiden zijn verschilt wél tussen mannen en vrouwen: het is voor vrouwen minder sterk dan voor mannen. Blijkbaar volgen mannen na een scheiding vaker een traject waarbij ze verschillende keren verhuizen. Voor verhuizingen in de richting van de ouders is dit verschil nog groter. Weliswaar blijkt uit ander onderzoek dat dochters meer contact met hun ouders hebben dan zonen, maar blijkbaar leidt dit niet tot meer verhuizingen van gescheiden dochters in hun richting. Mogelijk zien we hier een effect van een mindere sociale zelfredzaamheid van een deel van de mannen, waardoor familie en/of een vertrouwde omgeving vaker een aantrekkingskracht op hen uitoefenen.

Zoals verwacht op basis van eerdere bevindingen dat vrouwen bij een huwelijk vaker in de richting van de man verhuizen dan andersom, leidt het gaan samenwonen met een partner (al dan niet gehuwd) voor vrouwen tot meer verhuizingen dan voor mannen. Het negatieve effect van het krijgen van een kind op verhuizen van de ouders vandaan is voor vrouwen sterker dan voor mannen, terwijl het positieve effect van het hebben van jonge kinderen op verhuizen in de richting van de ouders groter is. Dit is overeenkomstig de verwachting. Anderzijds is het negatieve effect van het hebben van oudere kinderen op de verhuiskans voor vrouwen ook sterker dan voor mannen. Dit geldt zelfs nog meer voor verhuizen in de richting van de ouders.

4.4 Behoeftte van ouders aan contact en hulp

In vergelijking met kinderen van ouders die bij elkaar wonen, hebben kinderen met gescheiden ouders, een verweduwd ouder of een ouder die om een andere reden zonder partner is (bijvoorbeeld omdat het bestand geen gegevens bevat over de andere ouder) een grotere verhuiskans. Opvallend is dat personen met gescheiden ouders of een ouder die om

een andere reden zonder partner is een extra grote kans hebben om op grotere afstand van de ouder(s) te gaan wonen. Bij gescheiden ouders zou dit effect gedeeltelijk veroorzaakt kunnen worden door het feit dat veel ouders zelf ook verhuizen. In ieder geval is bij gescheiden ouders geen enkel teken van extra verhuizingen in de richting van de ouders zichtbaar, bijvoorbeeld om hen bij te staan. Als kinderen van gescheiden ouders echter wél in de richting van een of beide ouders verhuizen, doen ze dat, zoals verwacht, vaker in de richting van de moeder dan in de richting van de vader (staat 4). Dit is in overeenstemming met onderzoeksresultaten die laten zien dat meer dan een derde van de kinderen met gescheiden ouders geen of een slecht contact heeft met de vader (De Graaf, 2007). Bij verweduwing van een van de ouders is wel een duidelijk effect zichtbaar: als de moeder weduwe is geworden, en vooral als dat recent is gebeurd, is de kans op een verhuizing in haar richting extra groot, terwijl dit niet geldt voor de kans op een verhuizing bij haar vandaan. Als de vader weduwnaar wordt, treedt een dergelijk effect niet op. Dit zou erop kunnen duiden dat de frequentere contacten die moeders met kinderen onderhouden er inderdaad toe leiden dat kinderen eerder de nabijheid zoeken van een moeder die weduwe is geworden dan van een vader die weduwnaar is geworden. Een hogere leeftijd van de ouders heeft geen effect dat in verband gebracht kan worden met verhuizen in hun richting in samenhang met een grotere zorgbehoefte.

5. Conclusie

In dit artikel komt een verschijnsel aan de orde waarover tot op heden niet is gerapporteerd in de onderzoeksliteratuur: verhuizingen van volwassen kinderen in de richting van hun ouders en bij hen vandaan. Dit gebrek aan aandacht staat in contrast met de aandacht die is besteed aan verhuizingen in de andere richting, althans in de internationale literatuur: verhuizingen door ouders in de richting van volwassen kinderen. Een reden voor dit verschil in aandacht zou kunnen zijn dat ouderen veel minder andere redenen hebben om te verhuizen. Bovendien vormen het werk of de school van de kinderen voor ouderen geen belemmeringen meer voor de keuze van een woonplaats. Ouderen verhuizen weliswaar erg weinig, maar als ze verhuizen kunnen ze daarom gemakkelijker rekening houden met de woonplaatsen van familieleden. Tegelijkertijd is het zeker niet ondenkbaar dat ook de volwassen kinderen zich in de keuze van een woonplaats iets gelegen laten liggen aan de woonlocatie van de ouders.

Een probleem bij het onderzochte verschijnsel is dat verhuizingen over grote afstand vrij zeldzaam zijn, althans op jaarbasis. Hetzelfde geldt voor de gebeurtenissen waarvan we een effect hebben gevonden: scheiding en het krijgen van een kind bij de volwassen kinderen en verweduwing van een van de ouders. Dit onderzoek was daarom zelfs met een grote steekproef niet of nauwelijks mogelijk geweest. Met de populatiegegevens in het Sociaal Statistisch Bestand van het CBS kon het onderzoek wel worden uitgevoerd. Doordat gegevens voor verschillende jaren beschikbaar waren, was het mogelijk een onderscheid te maken tussen gebeurtenissen die in hetzelfde jaar optraden als de verhui-

zing en er waarschijnlijk direct mee samenhangen, recente gebeurtenissen en al langer bestaande situaties.

Het is niet zeker of volwassen kinderen werkelijk rekening houden met de woonplaats van hun ouders of om andere redenen terugverhuizen naar een bekende omgeving. We nemen immers alleen statistische samenhangen waar. Toch lijken een aantal van onze bevindingen erop te wijzen dat gebeurtenissen die samenhangen met een grotere behoefte aan contact of hulp leiden tot meer verhuizingen in de richting van de ouders en tot minder verhuizingen bij hen vandaan. Vooral effecten van gebeurtenissen in de levens van de kinderen zijn zichtbaar: (echt)scheiding leidt tot aanzienlijk meer verhuizingen in de richting van de ouders dan verhuizingen verder bij hen vandaan. De geboorte van een kind leidt tot een kleinere verhuiskans in hetzelfde jaar, vooral als daarmee de afstand tot de ouders zou worden vergroot. Daarna leidt het gedurende een paar jaar tot meer verhuizingen in hun richting. Als de kinderen wat ouder zijn, wordt er weer veel minder verhuisd, en vooral niet bij de ouders vandaan. Sommige van deze effecten zijn sterker voor vrouwen, andere juist voor mannen. Daarnaast zien we een effect van verweduwing van de moeder. Anders dan wanneer de vader weduwnaar wordt, verhuizen de kinderen vaker in de richting van de moeder als zij weduwe wordt.

Noot

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door NWO in het kader van de Vernieuwingsimpuls, VICI-subsidie nummer 453-04-001, en door een samenwerkingsverband tussen de UvA en het CBS binnen welk kader de SSB-gegevens gebruikt konden worden.

Literatuur

Al, P.G. en B.F.M. Bakker, 2000, Re-engineering social statistics by micro-integration of different sources: an introduction. *Netherlands Official Statistics* 15(Summer), blz. 4–6.

Bakker, B.F.M., 2006, Doen wat je belooft? In: Bastiaans, F. et al. (red.), *Sociale samenhang in beeld, het SSB nu en straks*, blz. 9–15. CBS, Voorburg/Heerlen.

Boelens A., 1999, Verhuizen voor een baan. CBS-webmagazine 15 februari 1999.

Dawkins, C.J., 2006, Are social networks the ties that bind families to neighborhoods? *Housing Studies* 21(6), blz. 867–881.

Dieleman, F.M. en R.J. Schouw, 1989, Divorce, mobility and housing demand. *European Journal of Population* 5, blz. 235–252.

Diepen, A. van, en C.H. Mulder, 2006, Afstand tot familieleden en verhuisgedrag van ouderen. *Tijdschrift voor Sociologie* 27(3), blz. 235–262.

Dykstra, P.A., M. Kalmijn, T.C.M. Knijn, A.E. Komter, A.C. Liefbroer en C.H. Mulder, 2007, Codebook of the Netherlands Kinship Panel Study, a multi-actor, multi-method panel study on solidarity in family relationships, Wave 2. NIDI (NKPS Working Paper No. 6), Den Haag.

Feijten, P., 2005, Union dissolution, unemployment and moving out of homeownership. *European Sociological Review* 21(1), blz. 59–71.

Feijten, P. en M. van Ham, 2007, Residential mobility and migration of the divorced and separated. *Demographic Research* 17(21), blz. 623–654.

Feijten, P. en P. Visser, 2005, Binnenlandse migratie: verhuismotieven en verhuisafstand. *Bevolkingstrends* 53(2), blz. 75–81.

Goldscheider, F. en C. Goldscheider, 1999, Changes in returning home in the United States, 1925–1985. *Social Forces* 78(2), blz. 695–720.

Graaf, A. de, 2007, Een terugblik op het ouderlijk gezin. *Bevolkingstrends* 54(3), blz. 15–19.

Graaf, A. de, en S. Loozen, 2006, Uit huis gaan van jongeren. *Bevolkingstrends* 53(4), blz. 34–40.

Helderman, A.C., C.H. Mulder en M. van Ham, 2004, The changing effect of home ownership on residential mobility in the Netherlands. *Housing Studies* 19(4), blz. 601–616.

Helderman, A.C., M. van Ham en C.H. Mulder, 2006, Migration and home ownership. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 97(2), blz. 111–125.

Jong Gierveld, J. de, en T. Fokkema, 1998, Geographical differences in support networks of older adults. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 89(3), blz. 328–336.

Jong Gierveld, J. de, en P.A. Dykstra, 2002, The long-term rewards of parenting: older adults' marital history and the likelihood of receiving support from adult children. *Ageing International* 27(3), blz. 49–69.

Kalmijn, M. en P.A. Dykstra, 2006, Differentials in face-to-face contact between parents and their grown-up children. In: Dykstra, P.A. et al. (red), *Family solidarity in the Netherlands*, blz. 63–88. Dutch University Press, Amsterdam.

Knijn, T.C.M. en A.C. Liefbroer, 2006, More kin than kind: instrumental support in families. In: Dykstra, P.A. et al. (red), *Family solidarity in the Netherlands*, blz. 89–106. Dutch University Press, Amsterdam.

Komter, A.E. en T.C.M. Knijn, 2006, The strength of family ties. In: Dykstra, P.A. et al. (red), *Family solidarity in the Netherlands*, blz. 107–122. Dutch University Press, Amsterdam.

Latten, J., H. de Feijter, H. Nicolaas en B. Hamers, 2006, Uit Balans. Selectieve verhuisstromen naar en uit de grote stad.

- In: Nimwegen, N. van, en I. Esveldt (red.), Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief, blz. 175–207. NIDI, Den Haag.
- Liefbroer, A.C. en C.H. Mulder, 2006, Family obligations. In: Dykstra, P.A. et al. (red), Family solidarity in the Netherlands, blz. 123–146. Dutch University Press, Amsterdam.
- Litwak, E. en C.F. Longino, 1987, Migration patterns among the elderly: a developmental perspective. *The Gerontologist* 27(3), blz. 266–272.
- Longino, C.F., D.J. Jackson, R.S. Zimmerman en J.E. Bradsher, 1991, The second move: health and geographic mobility. *Journal of Gerontology* 46(4), blz. 218–224.
- Michielin, F. en C.H. Mulder, 2008, Distance to parents and geographical mobility. *Population, Space and Place* (in druk).
- Mulder, C.H., 1993. Migration dynamics: a life course approach. Thesis Publishers, Amsterdam.
- Mulder, C.H. en M. Wagner, 1993, Migration and marriage in the life course: a method for studying synchronized events. *European Journal of Population* 9(1), blz. 55–76.
- Mulder, C.H. en M. Kalmijn, 2006, Geographical distances between family members. In: Dykstra, P.A. et al. (red), Family solidarity in the Netherlands, blz. 43–62. Dutch University Press, Amsterdam.
- Prins, K., 2006, Speuren naar ouders. Het ouder-kind-bestand, onmisbaar voor statistieken over intergenerationeel gedrag. In: Bastiaans, F. et al. (red), Sociale samenhang in beeld, het SSB nu en straks, blz. 169–187. CBS, Voorburg/Heerlen.
- Rogers, A., 1988, Age patterns of elderly migration: an international comparison. *Demography* 25(3), blz. 355–370.
- Rogerson, P.A., J.A. Burr en G. Lin, 1997, Changes in geographic proximity between parents and their adult children. *International Journal of Population Geography* 3, blz. 121–136.
- Silverstein, M., 1995, Stability and change in temporal distance between elderly and their children. *Demography* 32(1), blz. 29–45.
- Schapendonk-Maas, H., 2001, Boemerangkinderen. CBS-webmagazine 1 mei 2001.
- Timmermans, J., 2006, Informele zorg. In: Sociaal en Cultureel Planbureau, Investeren in vermogen, blz. 291–316. Sociaal en Cultureel Rapport 2006, SCP-publicatie 2006/21. SCP, Den Haag.